

Adevăr și ficțiune în cultura de intelligence

Lect. univ. drd. Karin MEGHEȘAN

Academia Națională de Informații „Mihai Viteazul”

e-mail: ani@sri.ro

Abstract

Intelligence is popular so it is obvious that we should want to reveal the influence of popular culture on intelligence activities. Intelligence must relate to a complex of environmental variables and the public is a particularly important variable. Our working assumption is that the spytainment industry is an important force in shaping public perception on intelligence, perception that ultimately affects everything from intelligence performance and producers-consumers relations to funding of personnel and human sources recruitment.

Keywords: popular culture, intelligence, spytainment, stereotypes, public perception.

Poate să vi se pară ciudat, dar am să încep acest articol prin a vă pune câteva întrebări. Ați auzit de James Bond, Jason Bourne, Jack Ryan, Alex Ryder, Jack Bauer sau Nikita ?

Dar de Identitatea lui Bourne, Recrutul, Jocuri de spioni, Casino Royal, Misiune Imposibilă, Alias și 24?

Ce legătură poate fi între lumea strălucitoare și deseori frivolă a Hollywood-ului și activitatea unui ofițer de informații din partea estică a Europei? Cum ar putea un răsunător succes editorialistic sau cinematografic să influențeze activitatea serviciilor secrete?

Sau de ce trebuie să ne intereseze toate aceste aspecte, când problematica din domeniul intelligence este atât de vastă, complexă și în orice caz mult mai „serioasă”? La toate aceste întrebări am să încerc să ofer răspunsuri argumentate pe parcursul acestui material.

Cultura populară¹ a jucat, în ultimul secol, un rol deosebit de important în conturarea atitudinilor publice sau oficiale față de intelligence. Câteva dintre cele mai repute servicii de informații din lume își datorează înființarea oficială și chiar prestigiul unor fenomene de masă și culturii publice. Spionomania declanșată în urma deja celebrei Afaceri Dreyfuss², și „reactivată” în 1914 pe fondul anxietății francezilor față de vulnerabilitatea lor la acțiunile de spionaj (anxietate alimentată de literatura de profil³), a determinat reconfigurarea întregului sistem francez de intelligence.

Mari iubitori ai secretului, cetățenii Albionului au demonstrat, de-a lungul zbuciumatei lor istorii, un apetit deosebit pentru tot ce este legat de spionaj, conspirații și amenințări la adresa Imperiului Britanic. Ca orice putere imperială interesele de securitate globale necesitau un interes global în materie de intelligence. Ar fi corect însă să menționăm și faptul că englezii s-au dovedit și cei mai „înțelecători” cetățeni atunci când a fost vorba de opacitatea activității de informații. În anul 1909, pe fondul unor temeri (manifeste atât la nivelul opiniei publice cât și în declarații oficiale) față de posibilele acțiuni de spionaj împotriva țării lor, britanicii înființează Biroul de Informații Secrete (predecesorul celebrului MI5).⁴

¹ Prin cultura populară înțelegem acel grup de idei, opinii, credințe, atitudini care sunt considerate ca preferate printr-un consens neoficial în cadrul unui curent principal al unei anumite culturi. În lucrarea *“Teorii culturale și cultura populară”* Editura Pearson Longman, 2009, John Storey consideră că, în general, definirea culturii populare se realizează prin contrast cu alte concepte acceptate ale culturii. Datorită influenței mass-media, cultura populară este astăzi percepută ca fiind echivalentă cu cea de masă sau cea comercială, deoarece conține o dominantă dimensiune cantitativă și în general este considerată ca reziduu al culturii înalte (rezultatul unui act de creație individuală).

² Afacerea Dreyfuss reprezintă unul dintre cele mai semnificative momente din istoria contemporană a Franței. Arestarea lui Alfred Dreyfuss și condamnarea sa pe viață pentru înaltă trădare, a polarizat, pentru câteva decenii, întreaga societate franceză. A. Dreyfuss cetățean francez, de origine evreiască, militar în armată a fost acuzat de spionaj în favoarea Germaniei, într-o perioadă în care traumele psihice ale războiului franco-prusac încă nu dispăruseră.

³ Pentru detalii referitoare la influența Afacerii Dreyfuss și a literaturii de spionaj asupra intelligence-ului francez, vezi Michael Miller, *Shanghai on the Metro: Spies, Intrigue and the French*, Berkley, CA, University of California Press, 1994, pp. 21-36. Afacerea Dreyfuss disponibilă și wikipedia.

⁴ pentru detalii referitoare la începuturile instituționale ale intelligence-ului britanic vezi Christopher Andrew, *Secret Service: The Making of the British Intelligence Community*, London, Sceptre, 1991, pp. 67-137 și E.Frattini, MI6, Editura Tritonic, 2008.

Chiar dacă serviciile secrete americane, au un trecut instituțional, nu foarte îndelungat,⁵ istoricii din domeniul intelligence consemnează aportul informațiilor în câștigarea Războiului de independență și preocuparea deosebită a primului președinte american, George Washington pentru operațiunile secrete.

Unul dintre cele mai cunoscute (datorită prestigiului și nu transparenței) și mai temute servicii secrete din lume este Mossad-ul (serviciul de informații externe al Israelului). Ca multe alte organizații similare, Mossad-ul datorează cetățenilor israelieni, educației și percepției lor asupra pericolelor, o mare parte a prestigiului de care se bucură.

Au existat așadar, în istoria națiunilor, momente de pericol, momente de tensiune, momente în care cetățeanul și-a dorit să fie mai bine protejat iar decidentul, strategul, militarul să aibă la îndemână cât mai multe informații, să dețină o cunoaștere cât mai profundă a mediului pentru a fi capabil să adopte decizii bazate cât mai mult posibil pe certitudini.

Cultura populară, opinia publică și percepția acutizării unor pericole nu au influențat doar crearea serviciilor de informații. Evoluția lumii intelligence din ultimii 60-70 de ani a fost, în mod constant, marcată de percepțiile, atitudinile, sentimentele, credințele publicului larg față de intelligence (activitate, organizații, cunoaștere-secret). Dacă înainte de cel de-al doilea război mondial, activitățile de intelligence desfășurate de adevărați profesioniști, ce proveneau cel mai adesea din elita intelectuală a unui stat nu reprezentau priorități pe agenda legislativelor sau pentru structurile instituționale guvernamentale, desfășurarea ostilităților din timpul conflagrației precum și noua hartă a intereselor și a puterilor la nivel global a determinat legiferarea generalizată și apariția unor noi structuri organizatorice în domeniul informațiilor. Până la explozia industriei de

⁵ În 1947, considerat anul de debut al Războiului Rece, se reconfigurează *Grupul Centralizat de Informații secrete* CIG și ia ființă Biroul pentru Operațiuni Speciale-OSO. *Legea Securității Naționale*, votată la data de 26 iulie 1947, prevedea înființarea *Agenției Centrale de Informații*-CIA „în scopul coordonării activităților de spionaj desfășurate de diferitele departamente și agenții guvernamentale naționale”, directorul CIA având și funcția de director al comunității americane de informații.

entertainment din anii 50-70, raportarea cetățenilor la serviciile de informații putea fi considerată ca neutră. Care sunt cauzele schimbării raportări neutre?

În a doua jumătate a secolului 20, clasică cultură populară a căpătat un puternic accent comercial, de masă, în primul rând datorită trecerii de la „galaxia Guttenberg” la era tehnologiei informației. Mass-media azi are o forță de influențare mult mai mare decât cărțile secolului trecut deoarece ea se adresează unui spectru mult lărgit al populației și face apel la întreg echipamentul psihic al individului. Omul de azi trăiește în mijlocul unui uragan de imagini caleidoscopice; toate imaginile recepționate de spectator se păstrează, formând o parte din *banca generală de informații* despre lume. Dar care sunt aceste informații referitoare la intelligence pe care le stocăm conștincioși? Sunt informațiile care impresionează, cele spectaculoase, cele care vin să întărească acel tipar mental (corect sau mai puțin corect în raport cu realitatea) preexistent, referitor la serviciile de informații. Se stochează informația care atrage. De unde obținem această informație „atrăgătoare” referitoare la intelligence? Din cărți, din filme, din seriale sau documentare de televiziune.

Lucrările de ficțiune (fie ele romane, filme sau seriale de televiziune) au format, fără doar și poate, în mentalul colectiv, imaginea ofițerului de informații, a spionului, a trădătorului sau a serviciului de informații. Cunoașterea și înțelegerea din domeniul intelligence, se datorează în proporție de 98% lucrărilor de ficțiune. Procentul celor care preferă obținerea informațiilor din surse autorizate, științifice în materie de intelligence este nesemnificativ. Industria de entertainment poate fi considerată, în cele mai multe cazuri, responsabilă de formarea opiniilor, atitudinilor, credințelor referitoare la acest domeniu atât de important din viața unei națiuni – intelligence.⁶

⁶Dacă aveți curiozitatea de a întreba orice tânăr cu vârsta cuprinsă între 18 și 35 de ani cine este *James Bond* o să vă răspundă că este un spion britanic, căruia îi plac Martini-ul sec și mașinile AstonMartin dar dacă întrebați ce reprezintă controlul serviciilor secrete într-o societate democratică o să vi se dea probabil unul dintre următoarele răspunsuri: Nu știu, o „aiureală”, o păcăleală! Pentru un test și mai simplu întrebați „cu ce credeți că se ocupă zi de zi un ofițer SRI” Răspunsurile date cred că s-ar putea constitui într-un reper de plecare în construcția unor **politici inteligente** de PR – management al unor **structuri de intelligence**.

Poveștile de aventuri cu spioni, romanele și filmele de spionaj, spy-icon-urile hollywoodiene (Bond, Bourne, Bauer, Ethan Hunt⁷) au constituit o „fixație” a culturii populare occidentale atât în perioada Războiului Rece cât și după.

În mod paradoxal, cu toate că majoritatea cercetătorilor din domeniul intelligence recunosc importanța acestui fenomen, intitulat chiar *spytainment*, abordarea științifică a implicațiilor acestui fenomen contemporan asupra relației intelligence-guvernare, intelligence-decizie politico-militară, intelligence-cetățean a fost, până de curând, rareori întâlnită în lucrările de specialitate.⁸ În ultimii 3-4 ani s-a remarcat, însă, o creștere a interesului specialiștilor din domeniul intelligence sau din cel al științelor politice, pentru această abordare analitică tridimensională ficțiune – realitate – intelligence.

Această manifestare bruscă a interesului față de influența industriei de ficțiune asupra activității de intelligence se datorează, în opinia mea, unui complex de cauze dintre cele mai diverse.

În primul rând, odată cu sfârșitul (oficial) Războiului Rece, serviciile occidentale de intelligence și-au pierdut, într-un anume fel, busola morală a activităților pe care le desfășurau. Nu numai că se schimbau regulile jocului, jocul însuși se schimba. Ținta hard a activităților de intelligence occidental, URSS (KGB și GRU) și armata de vasali, formată din serviciile secrete ale țărilor satelit, se dezintegrau. Serviciile de intelligence, din est sau din vest, se reformau, se modernizau, se adaptau la noile realități ale mediului internațional.

⁷ *James Bond* – eroul spion aflat în slujba reginei Marii Britanii, creație a autorului Ian Fleming. Seria filmelor Bond a început în anii 50, în rolul scripitorului spion fiind distribuiți, de-a lungul celor 60 de ani, actorii, Sean Connery, Roger Moore, Timothy Dalton, Pierce Brosnan și Daniel Craig. Ultimul Bond, *Quantum of Solace* a intrat pe marile ecrane în 2008. *Jason Bourne*, spionul american, creație a scriitorului Robert Ludlum (*Identitatea lui Bourne*, *Supremația lui Bourne*, *Ultimatumul lui Bourne*). Rolul spionului amnezic a fost interpretat în anii 80 de Richard Chamberlaine iar în remarcile-urile realizate, începând cu anul 2005, de Matt Damon. *Jack Bauer* este personajul principal al controversatului serial de televiziune „24” (2009) și este interpretat de Kiefer Sutherland. *Ethan Hunt* este numele unui alt erou spion din blockbuster-ul *Misiune imposibilă* (1/1996, 2/2000), interpretat de Tom Cruise.

⁸ Cu câteva notabile excepții: James Der Derian, *The CIA, Hollywood, and Sovereign Conspiracies*, în *Queen Quarterly*, vol.10, nr.2, 1993, p.343, Jeremy Black, *The Geopolitics of James Bond*, *Intelligence and National Security*, vol.19, nr.2, 2004, pp. 135-146, Nigel West, *Fiction, Faction and Intelligence*, *Intelligence and National Security*, vol. 19, nr. 2, 2004, pp. 122-134.

În lumea ficțiunii, acest proces prin care treceau serviciile de intelligence se reflectă în ponderea scăzută a filmelor de spionaj, a romanelor de gen, în care eroul luptă împotriva unor conspirații sovietice ce vizează distrugerea lumii. Ofițerul KGB, cu ochii reci, calculat, fără principii etico-morale, îndoctrinat sau doar ipocrit, cu o inteligență sclipitoare sau doar un foarte corect birocrat cu o inteligență medie, dispare atât din filele romanelor cât și de pe marile ecrane. Locul lui va fi luat (după 2001) de un alt personaj⁹ - clișeu, musulmanul¹⁰. Această permutare a atenției către lumea islamică a coincis cu identificarea noului inamic al serviciilor de intelligence-terorismul.¹¹

⁹ Industria divertismentului (film, televiziune, literatura beletristică) are în lumea contemporană o influență deosebită în construcția stereotipurilor și prejudecăților. Nu voi insista asupra acestor concepte deosebit de utile în înțelegerea rolului ficțiunii în construcția tiparului cognitiv și afectiv cu ajutorul căruia ne raportăm la intelligence deoarece ele fac subiectul unei vaste literaturi din domeniul sociologiei, psihologiei și psihologiei sociale (pentru detalieri vezi *Stereotipuri, Discriminare și Relații Intergrupuri*, Richard Y. Bourhois coord., Polirom, 1997, pp. 97-155)

¹⁰ Pentru detalii referitoare la stereotip, prejudecată și influență socială, induse prin film, vezi proiectul de cercetare "Hollywoodul și lumea arabă în secolul XXI – propagandă și stereotipizare", Merfu Dan, lucrare de licență, Biblioteca A.N.I. "Mihai Viteazul", 2010 (autorul realizează o analiză pertinentă a filmelor: *Siriana*-2004, *Babel*-2006, *Rendition*-2007, *Body of Lies*-2008, *Traitor*-2008, *The Hurt Locker*-2009) și Jack Shaheen, *Reel Bad Arabs: How Hollywood Vilifies a People*, Ed. Olive Branch Press, 2001.

¹¹ Dacă ar fi să ne permitem o predicție legată de următorul personaj clișeu hollywoodian, acesta va fi de origine asiatică, preluându-se o parte din stereotipurile celui de al doilea război mondial – apetit pentru cruzime, nepăsare în fața morții, îndoctrinare duală (capitalism/comunism), personalitate controversată (om cultivat, monden-fiară în lumea afacerilor și în cea a secretelor), eventual cu abilități excepționale în domeniul IT.

În lipsa „măsurilor active”¹² derulate de sovietici pentru a distruge democrațiile occidentale, industria cinematografică americană s-a axat pe două abordări ale tematicii de intelligence. Una reprezentată de blockbusterele tip *Misiune imposibilă*¹³ și „modernizatele” James Bond - *Casino Royale* și *Quantum of Solace*¹⁴ iar cealaltă, pe care am îndrăzni să o numim istoricist romanțată, în care se pornește de la fapte, personaje reale

¹² în terminologia de specialitate măsurile active sovietice își găsesc corespondentul în acțiunile acoperite anglo-saxone și reprezintă mijloace, metode, și forme ale activității de intelligence de la dezinformare, propagandă și psyops la lovituri de stat, sabotaj și eliminare fizică. Conform directivei National Security 10/2 din 18 iunie 1948, apud. Christopher Andrew, *For the President's Eyes Only: Secret Intelligence and American Presidency from Washington to Bush*, London, HarperCollins, 1995, p.173 (în traducere la Editura All, 1998, CIA și Casa Albă), prin acțiuni acoperite înțelegem: propagandă, război economic, acțiuni preventive directe, incluzând sabotajul, demolări, măsuri de evacuare, acțiuni subversive împotriva unor state ostile, inclusiv acordarea asistenței mișcărilor de rezistență autohtone, gherilelor și grupurilor de eliberare sau de refugiați, asistență și ajutor material, logistic și acțional grupărilor autohtone anti-comuniste. În actuala lege americană se exclude conceptul de subversiv iar acțiunile acoperite devin: activitățile guvernului SUA realizate în scopul de a influența condițiile politice, economice, militare din afara granițelor atunci când se intenționează neimplicarea publică, oficială a guvernului american (plausible denial). În practica serviciilor secrete sovietice termenul de acțiuni acoperite, „covert action”, este înlocuit cu cel de măsuri active. Măsurile active porneau de la dezinformare (care în doctrina sovietică se puteau materializa în diferite acțiuni: provocarea-provokatsiya, penetrarea-proniknovenniye, fabricarea-fabrikatsiya, diversiunea-diversiyya, folosirea agenților de influență-agent po vliyaniyu-agent vliyaniiya, dezinformarea-dezinformatsiya și combinația-kombinatsiya - combinația reprezentând realizarea unor legături sau combinarea mai multor operațiuni cu scopul de a îmbunătăți rezultatele urmărite - Heuer Richards J, Jr, *Soviet Organization and Doctrine for Strategic Deception* în B.D. Dailey și P.F.Parker, *Soviet Strategic Deception*, Lexington, M.A., D.C.Heath, 1987, p.25) pentru detalii, vezi: Richard Aldrich, *The Hidden Hand: Britain, America and Cold War Secret Intelligence*, London, John Murray, 2001, John Barron, *KGB: The secret work of soviet secret agents*, The Reader's Digest Press, 1974, Thierry Molton, *Le KGB en France*, Grasset, Paris, 1986, Stephen Dorril, *MI6 – Fifty Years of Special Operations*, London Fourth Estate, 2000, A. Shulsky și G. Schmitt, *Războiul tăcut*, Polirom, 2008, pp. 124-158.

¹³ *Misiune Imposibilă* (I-1996, II-2000) cu Tom Cruise în rolul superagentului Ethan Hunt, un film ce abundă în efecte speciale, scene incredibile de cascadorie, gadget-uri, fără să neglijeze însă abordarea clasică a trăirilor, sentimentelor deseori contradictorii ale eroului principal. *Misiune Imposibilă*, ca și celelalte filme de gen, nu are nimic în comun cu realitatea activității de intelligence.

¹⁴ Pentru prima dată în istoria de peste 60 de ani a Bond-urilor, super spionul britanic renunță la imaginea spionului fără sentimente, fără remușcări și adoptă o postură „umanizată”, părând a avea probleme etice ce duc chiar până la insubordonare (un subiect abordat în filmele anilor 2000 este cel al ofițerului măcinat de probleme de conștiință, ce va aplica propriile lui metode pentru protejarea națiunii, nerespectând ordinele organizației din care face parte, organizație prezentată deseori ca un monolit birocratic).

ce sunt transformate în așa fel încât încasările și box-office-ul să fie pe măsura așteptărilor mogulilor cinematografilei. În această a doua categorie se înscrie controversatul film al celebrului Robert de Niro, *The Good Shepherd* (2006)¹⁵. Dacă block-buster-ele sunt în mod evident nerealiste, filmele ce-și arogă un puternic caracter istoric, dar mizează pe puterea ficțiunii, pot produce efecte dezastruoase în mentalul colectiv. Chiar dacă imaginea publică a CIA-ului a avut de suferit în urma lansării filmului menționat, efectul pozitiv, din punctul meu de vedere, este poziția luată de profesioniștii din domeniul intelligence față de industria divertismentului. Pentru prima dată a apărut un număr al unei reviste de specialitate dedicat în întregime analizei fenomenului, *Intelligence and National Security*¹⁶, *Spying in film and fiction*. Analisti, foști ofițeri, istorici ai CIA, au tratat într-o manieră științifică (dar nu suficientă) impactul acestei industrii asupra percepției corecte a rolului, locului și necesității serviciilor de informații într-o societate democratică. Numărul special al amintitei reviste a plecat de la ideea lansată anterior¹⁷ (2007) la Conferința *Spying in film and fiction* la Centrul de Studii Internaționale - David M. Kennedy. În cadrul conferinței au lecturat personalități marcante ale intelligence-ului: Christopher Andrew, Loch K. Johnson, Wesley K. Wark, Frederick P. Hitz sau Nicholas Dujmovic. Cred că ar fi interesant de analizat (economia materialului de față nu permite acest demers) modul în care organizațiile de intelligence răspund acestor provocări lansate de industria filmului (și nu numai), deoarece nu este vorba numai de imaginea unor instituții la un moment dat ci de percepția publică a acestora, de

¹⁵ Filmul se dorește a fi o prezentare a începuturilor Agenției Centrale de Intelligence, CIA, cu o distribuție impresionantă, capabilă să asigure încasări de milioane de dolari. Personajele filmului sunt figuri emblematice ale începuturilor activității de informații din S.U.A.: Allan Dulles, Richard Bissel, James Angelton, Richard Helms. Istoricul CIA, Nicholas Dujmovici, critică dur pelicula și implicit abordarea profesiei în filmele hollywoodiene, în paginile a două reviste de prestigiu, *Studies in Intelligence*, vol.51.nr.1, 2007, pp. 47-54 (disponibil <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol51no1/the-good-shepherd.html>) și *Intelligence and National Security*, vol. 23, nr. 1, 2008, articolul *Hollywood, Don't You Go Disrespectin' My Culture: The Good Shepherd versus real CIA history*, pp. 25-41.

¹⁶ *Intelligence and National Security*, vol. 23, nr. 1, februarie 2008.

¹⁷ Primul titlu, de acest gen, care atrage atenția cercetătorilor, este cel al lucrării *Beyond Bond: Spies in fiction and film*, W. Alan Britten, Editura Praeger, 2005. Lucrarea menționată, dedicată stereotipului spionului în film și în literatura beletristică, a fost precedată de o lucrare axată pe studiul imaginii spionului și organizațiilor de spionaj în televiziune, *Spy Television*, Greenwood Publishing Group, 2004.

raportare a cetățeanului la activitățile de intelligence, de încrederea populației în oamenii ce desfășoară acest gen de activități. În general se merge pe principiul *no comment*, considerându-se că activitatea secretă trebuie să rămână secretă, ignorându-se faptul că lipsa unui răspuns poate spori valoarea de adevăr a unor simple supoziții, scenarii conspiraționiste etc. În cazul României nu putem vorbi de o industrie națională a divertismentului preocupată de acest subiect. Chiar dacă imaginea serviciilor românești este construită exclusiv de către media autohtonă, acest fapt nu înseamnă că publicul românesc nu este afectat în percepțiile sale asupra intelligence de către industria holywoodiană.

Organizațiile de intelligence au avut întotdeauna o reacție ambivalentă față de construcția imaginii lor de către industria divertismentului. Pe de o parte nu au încercat niciodată să demonteze stereotipul spionului sau organizației, așa cum a fost el impus încă din anii 40-50¹⁸. Iar aceste stereotipuri se dovedesc a fi deosebit de puternice, datorită în primul rând acelei culturi comerciale, de masă, populare despre care menționam la începutul articolului. Stereotipul spionului¹⁹, stereotipul de gen (în memoria colectivă este și acum prezentă imaginea la *femme fatale* a femeii spion²⁰) și imaginea serviciilor secrete induse prin ficțiune (film,

¹⁸ Alfred Hitchcock (a regizat nu mai puțin de 7 filme referitoare la activități de spionaj intelligence) a fost unul din pionierii filmului de gen, plasându-l ca subgen al filmului de thriller-suspans.

¹⁹ Până și utilizarea cuvântului spion ca înlocuitor al oricărei alte denumiri referitoare la un angajat al organizațiilor secrete guvernamentale, reprezintă tot un stereotip. Este mult mai avantajos să utilizezi termenii *film de spionaj* în loc de film referitor la activități și situații informative specifice organizațiilor cu responsabilități în protejarea securității națiunii, *roman de spionaj* în loc de roman referitor la activitatea unei organizații de informații din țara X, *spion* în loc de ofițer de contrainformații sau ofițer analist sau ofițer de informații externe/interne, *spionaj* decât “colectarea secretă sau oficială și procesarea informațiilor referitoare la țări străine pentru a constitui un fundament informativ necesar formulării și implementării politicilor externe și coordonării activităților sub acoperire peste hotare”. Cuvântul *spion* (cei interesați pot lectura și extraordinarea lucrare *Spionul* a autorului Alain Dierker) are fără doar și poate și anumite conotații negative, legate de activitatea situată uneori/deseori dincolo de limitele etice și morale general acceptate. Etica și moralitatea în activitatea de intelligence se constituie de altfel într-un alt subiect important al dezbaterilor din literatura de specialitate.

²⁰ Ideea conform căreia aceste stereotipuri sunt uneori acceptate și promovate chiar de către serviciile guvernamentale de informații este susținută și de imaginea postată pe pagina oficială a CIA în secțiunea dedicată copiilor – un personaj de bandă desenată, femeie, îmbrăcată în clasicul trenci, rujată puternic cu un ruj de culoare roșie, vorbind probabil la un telefon camuflat în pantoful cu toc înalt. Chiar dacă imaginea postată nu este cea mai

roman, chiar filme documentare) au avut efecte din cele mai nebănuite resimțite de-abia astăzi. Tinerii de ieri, fascinați de “lumea spionajului” așa cum apare ea în lucrările de ficțiune, sunt cei ce ocupă astăzi poziții cheie în angrenajele decizionale ale statului, militare sau civile. Așteptările lor față de rolul și misiunile intelligence au fost formate sub influența culturii populare din domeniu. Așa cum Amy B. Zegart²¹ observa, explozia fără precedent a mixurilor dintre mitul și realitatea spionajului a avut două efecte importante asupra politicilor din domeniu: în primul rând construcția acelor scheme cognitive ce glisează cu ușurință între considerarea agențiilor de intelligence ca fiind instituții omnipotente și în cazul producerii unui eveniment de genul *focus event-ului*,²² așa cum este el înțeles în științele politice, aceleași agenții să fie considerate incompetente. Fără a exagera prea mult credem că inclusiv deconspirările celebre ale ofițerilor sau acțiunilor clandestine (cel mai recent fiind cazul Valerie Plame-ofițer CIA sub acoperire²³ și Dr. Ashraf Marwan²⁴ – sursă umană de importanță deosebită a AMAN-ului Serviciul de Intelligence Militar – Israel) sunt cauzate de o înțelegere superficială a activității, tradiției, rolului intelligence.

În ultimii ani, conștienți de impactul acestor efecte asupra relațiilor dintre producători și beneficiari ai intelligence, dintre cetățeni și serviciile de informații, oficiali ai Departamentului Apărării, ai F.B.I.-ului și mai ales ai C.I.A. au dezvoltat o rețea complexă de legături cu lumea Hollywood-ului. CIA are un birou special de legătură cu Hollywood-ul. Mellissa Boyle Mahle (ofițer CIA - în cea mai înaltă funcție ierarhică deținută până acum de

potrivită din punct de vedere al stereotipurilor de gen, nu putem să nu recunoaștem că mesajul transmis este conceput în raport cu publicul țintă și mai ales nu putem să nu ne întrebăm de ce nu preluăm și în România acest obicei al construcției unei secțiuni destinate copiilor, în cadrul paginilor oficiale web. Vezi și articolele *Sex, Spies and Stereotypes* varianta electronică L.A Times, 27 mai, 2003 și *Movie stereotype of Dangerous Spy*, varianta electronică Washington Post, 3 iulie 2010.

²¹ Amy B.Zegart, *Spytainment: The Real Influence of Fake Spies*, în *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, vol. 23, nr. 4, pp. 599-622.

²² Eveniment ce stimulează schimbări profunde organizaționale și politice. Pentru detalii vezi Thomas Birkland, *After Disaster: Agenda Setting, Public Policy and Focusing Events*, Georgetown University Press, 1997.

²³ Vezi pentru detalii Tyler Drumheller, *Pe marginea prăpastiei*, Editura Minerva, 2008, pp. 171-174.

²⁴ Vezi pentru detalii Uri Bar-Joseph, *The Intelligence Chief who went Fishing in the Cold: How Maj.Gen. Eli Zeira Exposed the Identity of Israel's Best Source Ever*, în „*Intelligence and National Security*”, vol. 23, nr. 2, aprilie 2008, pp. 226-248.

o femeie) a fost consultant de specialitate pentru producția cinematografică *Salt*²⁵ (Angelina Jolie). Acest film reprezintă din punctul meu de vedere un semnal legat de noile orientări hollywood-iene în materie de spionaj, deoarece marchează revenirea conflictului tradițional ruso-american, atingând o „coardă sensibilă” a americanilor – cârțile, agenții aflați în conservare.²⁶

Responsabilii în resurse umane ale unor instituții americane din domeniul securității, apărării și intelligence, au declarat că formarea acestei viziuni populare asupra serviciilor secrete are un impact deosebit inclusiv în recrutarea noilor angajați sau în orientarea și controlarea agenților. Cultura populară ne oferă acele scheme primare de raportare la un eveniment, la o activitate, chiar la realitate. Cei ce-și doresc (sau cei ce sunt solicitați) să activeze în serviciile de intelligence au formate deja anumite tipare cognitive, afective și chiar axiologice după care se raportează la intelligence. Studiile și cercetările nu au reușit încă să releve dacă schemele cognitive influențate de cultura populară au efecte pozitive sau negative în planul recrutării personalului și surselor din activitatea de intelligence. Așa cum am mai menționat²⁷, diferența dintre mit și realitate poate da naștere frustrărilor, poate influența capacitatea de adaptare și poate determina apariția disonanței cognitive. Efectele ficțiunii le resimțim și atunci când vorbim despre cultura de intelligence/securitate sau asumarea responsabilității cetățenești în domeniul intelligence²⁸, gestionarea activităților cu surse secrete umane și chiar selecția și recrutarea personalului serviciilor.

²⁵Unul din sfaturile oferite de ofițerul CIA face referire la folosirea excesivă în filmele de spionaj a telefoanelor celulare „Get rid of the cell phones. Cell Phones are an operational threat!”

²⁶ Printr-o ciudată coincidență, filmul *Salt* a fost lansat în plin scandal mediatic legat de arestarea unor cetățeni americani sub acuzația că sunt agenți în adormire-sleeper agents ai SVR - serviciul de spionaj al Federației Ruse. La douăzeci de ani de la sfârșitul oficial al războiului rece s-au reluat schimburile “profesionale” între colegii ruși și americani. În data de 27 iunie 2010, agenții au fost arestați în SUA în data de 9 iulie 2010 au fost schimbați la Viena cu patru cetățeni ruși (conform presei, prizonieri politici), iar în ziua de 23 iulie se lansa filmul *Salt*.

²⁷ Vezi lucrarea *Flexible Intelligence and Higher Education*, sesiunea internațională de comunicări științifice AFASES 2010, Brașov, 27-29 mai 2010.

²⁸ Este vorba despre *citizens as intelligence volunteer* din literatura anglo-saxonă și pe care am putea să-l interpretăm ca preluarea voluntară de către cetățeni a inițiativei în materie de intelligence și securitate națională.

Este interesant de analizat, în acest context, materialul²⁹ prezentat cu pseudonime, de către foști absolvenți ai Academiei CIA, material ce face referire directă la unul dintre cele mai celebre filme ce tratează acest subiect al recrutării personalului – *The Recruit*³⁰. Ofițerii CIA ce analizează „realismul” filmului pomenesc de paranoia manifestă în film față de „testarea” permanentă a cursanților, diferențele notabile dintre ceea ce se face cu adevărat la cursurile *Fermei* și ceea ce este prezentat în film.³¹ Din nefericire s-a constatat că și în România, cei mai mulți dintre candidații Academiei Naționale de Informații au fost influențați în decizia lor de a se alătura serviciilor de intelligence, de filmul menționat anterior.

Revenind la discuția referitoare la cauzele atenției sporite acordate de către serviciile de informații producțiilor cinematografice, vom aborda un subiect îndelung dezbătut – teoria conspirației. Americanii (și nu numai ei) au nutrit întotdeauna o neîncredere aproape „patologică” față de guvernul central³² (federal). Anchetele Congresului american, ce au avut în „vizor” activitatea serviciilor, au dezvăluit publicului larg numeroase situații în care, cu acceptul Guvernului, serviciile au desfășurat operațiuni ce depășeau, cu mult, mandatul instituțional specific într-o societate democratică. În ceea ce îi privește pe americani, teoria conspirației este alimentată și de ambiguitățile legate de responsabilitățile intelligence-contraintelligence ale FBI³³ și CIA, fără a mai detalia aici și angoasa întregii societăți civile americane dar și globale față de imensele și atât de secretizatele capacități

²⁹ Material accesibil on-line în *Studies in Intelligence* vol.53, nr.2 Supliment de vară, 2009, accesibil la <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/>.

³⁰ *The Recruit* (2003) cu Al Pacino și Colin Farrell în rolurile principale.

³¹ autorul analizei recunoaște că prezentarea antrenamentelor, pregătirii de bază așa cum sunt ele de fapt, nu are nimic atât de spectaculos încât să aducă importante succese de box-office, ba chiar această pregătire de bază poate fi considerată uneori foarte plictisitoare.

³² O lucrare foarte bine documentată, pe acest subiect este cea a autorului Gary Wills, *A Necessary Evil: A History of American Distrust of Government*, New York, Simon and Shuster, 1999.

³³ F.B.I-Federal Bureau of Investigation și C.I.A. Central Intelligence Agency, își dispută încă responsabilitățile în materie de contraspionaj și contrainformații, deoarece din punct de vedere legal C.I.A are competențe doar în plan extern, iar F.B.I. este și o instituție de aplicare a legii. Conceptul *homeland security* introdus după 11 septembrie 2001, precum și înființarea D.N.I-Directorate of National Intelligence (instituție ce preia rolul de coordonator al întregii comunități americane de informații, rol deținut până atunci de CIA), par să fi redus o parte dintre tensiunile legate de protecția securității americane pe teritoriul SUA.

ale N.S.A.³⁴ Neîncrederea populației în serviciile de informații vine și din permanenta amenințare a politizării acestora. Istoria a dovedit deseori, că nu numai regimurile totalitare utilizează serviciile de informații în scopuri politice, personale. De la scandalul Watergate și până la scandalul armelor de distrugere în masă din Irak, fie că a fost vorba de supravegherea oponentilor politici din interior sau doar de susținerea unor anumite politici (interne sau externe), serviciile americane au eșuat deseori în menținerea „firului roșu” între politică-politicieni și analiști-manageri în intelligence, iar Hollywood-ul profită din plin de pe urma acestor eșecuri. *Spytainment-ul*³⁵ prezintă politicile internaționale, ca o permanentă luptă pentru supraviețuire, în prim planul căreia se află serviciile de intelligence, organizații monolitice, opace, suspicioase, fapt ce afectează profund imaginea serviciilor, politicile de transparență ale acestora, politicile de recrutare și chiar cultura de securitate la nivel național.

Bibliografie

1. Aldrich, Richard. *The Hidden Hand: Britain, America and Cold War Secret Intelligence*, London, John Murray, 2001.
2. Andrew, Christopher, *CIA și Casa Albă. Serviciul secret și președinția americană de la George Washington la George Bush*, Editura ALL, 1998.
3. Andrew, Christopher, *Secret Service: The Making of the British Intelligence Community*, London, Sceptre, 1991.
4. Black, Jeremy, *The Geopolitics of James Bond*, Intelligence and National Security, vol.19, nr.2, 2004, p.135-146.
5. Britten W. Alan, *Beyond Bond: Spies in fiction and film*, Editura Praeger, 2005
6. Der Derian, James, *The CIA, Hollywood, and Sovereign Conspiracies*, în *Queen Quarterly*, vol.10, nr.2, 1993, p.343.
7. Frattini, Eric, *MI6*, Editura Tritonic, 2008.
8. Miller, Michael *Shanghai on the Metro: Spies, Intrigue and the French*, Berkley, CA, University of California Press, 1994.
9. Storey, John, *Teorii culturale și cultura populară*, Editura Pearson Longman, 2009.
10. West, Nigel, *Fiction, Faction and Intelligence*, „Intelligence and National Security”, vol. 19, nr. 2, 2004, pp. 122-134.
11. Wills, Gary, *A Necessary Evil: A History of American Distrust of Government*, New York, Simon and Shuster, 1999.
12. Zegart, Amy B., *Spytainment: The Real Influence of Fake Spies*, în *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, vol. 23, nr. 4, pp. 599-622.

³⁴ National Security Agency.

³⁵ Industria de divertisment având în prim plan tot ceea ce este legat de spionaj.